Ivana Filipović Petrović
Zavod za lingvistička istraživanja
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
ifilipovic@hazu.hr

DOI: https://dx.doi.org/10.21857/9xn31cwvzy
Izvorni znanstveni rad

PRIDJEVSKI POREDBENI FRAZEMI U KNJIŽEVNIM IZVORIMA BENEŠIĆEVA *RJEČNIKA*

U radu se provodi prikupljanje i analiza pridjevskih poredbenih frazema iz dviju perspektiva: dijakronijskih prinosa hrvatskoj frazeologiji i leksikografske obrade višerječnica u povijesnom književnojezičnom rječniku. Frazemi su prikupljeni iz korpusa od 466 književnih djela koja su bila izvorima za Benešićev *Rječnik hrvatskog književnog jezika od preporoda do I. G. Kovačića.* Za istraživanje je stvoren korpus od 30 milijuna riječi pomoću alata Sketch Engine, a za pretragu frazema korišteni su CQL upiti s obrascem pridjev + *kao* + imenica. Rezultati su pokazali da je književni jezik riznica poredbenih frazema koji probijaju leksičko-gramatičke granice svoga tipa tvoreći različite varijante, pojačavajući ekspresivnost i naglašavajući pojedina obilježja nekog entiteta. Cilj je rada dati doprinos razumijevanju dijakronijske frazeologije te pružiti jezične podatke na kojima će se temeljiti leksikografska obrada poredbenih konstrukcija.

Ključne riječi: poredbeni frazemi, dijakronijska istraživanja frazema, Benešićev *Rječnik*, rječnik književnih citata, varijantnost frazema, CQL upit, leksikografska obrada

1. UVOD

Dijakronijska istraživanja frazema u hrvatskome obuhvaćaju građu manjeg opsega i kraće vremenske periode, što je razumljivo s obzirom na to da se jezični materijal za takva istraživanja u pravilu prikuplja ručno. Stoga su nam dostupna istraživanja frazema ekscerpiranih iz pojedinih književnih djela, časopisa, audiovizualne građe i rječnika (npr. Menac – Moguš 1989; Matešić 1991; Menac 1991; 1992; Kolenić 1993; 2006; 2010; 2014; Petrović 1997; 2000; Kovačević 2003; Filipović Petrović 2018; Barčot 2023). Najveća količina frazeološke građe zapravo se prikupljala pri izradi frazeoloških rječnika i to primarno u književnim djelima. Ipak, ti su frazemi krajnjem korisniku u konačnici dostupni u okviru leksikografske obrade u rječniku, što može biti više ili manje udaljeno od njihove stvarne upotrebe i oblika u određenom književnom djelu. Drugim riječima, same zbirke frazema, dakle jezični podaci na kojima su se rječnici temeljili, bili su dostupni samo autorima rječnika. Za hrvatski jezik svakako nedostaje računalno pretraživ dijakronijski korpus koji bi omogućio i mnoga druga iscrpna dijakronijska istraživanja, uključujući i frazeme. U ovome radu dajemo prinos takvim istraživanjima oslanjajući se na korpus književnih djela koja su bila izvorima za izradu Benešićeva *Rječnika hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića.* Riječ je o 466 književnih djela koja je Julije Benešić polovicom prošloga stoljeća odabrao za izradu rječnika književnoga jezika, a koja su u računalno pretraživom obliku dostupna priređivačima novih svezaka toga rječnika. Naime, *Rječnik* se od slova S nadalje dovršava u Zavodu za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a dosad su objavljena tri nova sveska: 13. svezak 2013. (S – *spužvast*), 14. svezak 2017. (*spužvica – švrljuga*) te petnaesti svezak 2022. (*ta – uljudba*). Za ovaj rad iz obzira prema prostoru odabrani su pridjevski poredbeni frazemi čijim se prikupljanjem i analizom želi pridonijeti dvama ciljevima. Prvi je popunjavanje praznina u dijakronijskim frazeološkim istraživanjima u hrvatskome jeziku, a drugi je prinos leksikografskoj obradi frazema koja je u takvom tipu rječnika složena. Pridjevski poredbeni frazemi u tom su smislu dvosjekli mač. S jedne strane, ne zahtijevaju kompliciranа pretraživanja jer slijede relativno stabilan strukturni obrazac pridjev + *kao* + imenica, npr. *hladan kao led* u primjerima (1) i (2):

(1) *Podgornajev sjedne. Prostrijelilo ga kao hitac. Izgledao je kao razrušen kumir kakav, ali hol i* ***hladan kao led*** (Lovinac, Purpurne noći, 1914, 22).

(2) *Child-Haroldov »Zbogom!«, što ga Zampi reče, bijaše* ***hladan kao led*** (Šenoa, Zagrebulje I, 1931, 236).

S druge strane, istu strukturu dijele i mnogi jednom upotrijebljeni kreativni izrazi koji zadržavaju takve konstrukcije u okviru stilskih figura, kao u primjerima (3), (4) i (5):

(3) *Jez* ***hladan kao strah*** *preleti mu tijelom* (Vojnović, Stari grijesi, 1919, 118).

(4) *U tutnju kavalkade, u trešnji tvrdih kopita, / nad šljemovima mrtvih hoplita, / on stoji* ***hladan ko hladna ploča leda*** (Krleža, Pjesme u tmini, 1937, 183).

(5) *Ja mramor ljubim,* ***hladan kao snovi****, / Što umorne ih noći stvaraju* (Galović, Pjesme II, 1943, 207).

Korpusnim istraživanjem može se utvrditi čestoća pojavljivanja poredbenih konstrukcija s određenom strukturom i značenjem te na temelju toga donijeti zaključak koje su bile ustaljene i pripadale frazeološkome fondu, a koje su stilske figure iz pera slikovitog izričaja pojedinog književnika. I dok su takvi zaključci vrijedni za dijakronijska frazeološka istraživanja, koristi za leksikografsku obradu ponešto su složenije. Naime, u rječniku književnoga jezika vrijedilo bi zabilježiti i takve originalne autorske ostvaraje, što otežava leksikografsku obradu i svrstavanje višerječnica unutar natuknice.

Nakon uvoda, u radu donosimo nekoliko teorijskih osvrta na poredbene frazeme, zatim opisujemo metode i postupke dobivanja frazeoloških konstrukcija iz korpusa. Rezultate opisujemo s posebnim naglaskom na varijantnost frazema i njihovu leksikografsku obradu, sa zaključnim napomenama na kraju rada.

2. POREDBENI FRAZEMI

Poredbeni su frazemi figurativni izrazi koji odražavaju odnos sličnosti između dvaju entiteta. Na strukturnoj se razini sastoje od triju članova: komponente koja se uspoređuje (dio A), poredbenog veznika (dio B) i komponente s kojom se uspoređuje (dio C) (Fink 2002; Fink Arsovski 2006; Norrick 1986; Ortony 1993; Glucksberg 2001; Chiappe – Kennedy – Smykowski 2003).

Poredbenim se frazemom jedan pojam želi okvalificirati, učiniti poznatim dovođenjem u vezu po nekom svojstvu s poznatijim pojmom u kojemu je to svojstvo vrlo izraženo ili općepoznato. Istaknuto obilježje poredbenog frazema – veznik *kao* – u neformalnom se i govornom jeziku često skraćuje na *ko.* Tipična struktura je pridjev + *kao* + imenica, na primjer *tvrd kao kamen, lukav kao lisica, gladan kao vuk.* Druga česta struktura je glagol + *kao* + imenica, na primjer *spavati kao beba, raditi kao konj.* Manje uobičajeni obrasci uključuju imenski skup, na primjer *vrućina kao u paklu* i konstrukcije u kojima *tertium comparationis* nije izražen eksplicitno, kao u rečenicama *auto je kao grom* ili *stajao je tamo kao od majke rođen.* Poneki obrasci *kao* + imenica koriste se s različitim elementima koji ne pripadaju određenom leksičkom skupu. Na primjer, *kao pas* koristi se za stvaranje brojnih pridjevskih i glagolskih poredbenih frazema, npr. *gladan kao pas, lagati kao pas, ljubomoran kao pas* i *umoran kao pas.*[1]

Važnu ulogu, kao i kod frazema uopće, ima konvencionaliziranost, odnosno ustaljenost. Kriterij konvencionaliziranosti u frazeologiji podrazumijeva da se frazem ponavlja relativno često u danome gotovu obliku, dakle reproducira se u dužem vremenskom periodu u određenom obliku i značenju. Kod poredbenih je frazema ustaljenost ključna za frazeološki status, posebno zbog prisutnosti stilske figure iste strukture – poredbe ili komparacije koja je primjerice u književnosti vrlo čest način izražavanja. Poredba u književnosti obogaćuje stil, čini ga slikovitijim i efektnijim, ali s obzirom na veliku mogućnost za kreativnost, vrlo se često pojavi samo jednom, kao trenutačna inspiracija pojedinog pisca, poput primjera (6):

(6) *… pa glava sa kosom kao krilo gavranovo i gustom kao mahovina; – pa drhtave nosnice kao u mlade arapske kobile; – pa usne vrele kao pustinjsko sunce i sočne kao purpurno srce od lubenice, a sa smiješkom, za koji se gubi glava; – pa oči, oh, oči duboke kao pučina …* (Matoš, Iverje, 1899, 128/129).

Kod utvrđivanja konvencionaliziranosti, potrebno je imati podatke o čestoći pojavljivanja, stoga smo za ovo istraživanje koristili alat u kojem smo mogli dobiti takve podatke, što detaljnije opisujemo u nastavku.

[1] Podaci koje navodimo rezultat su istraživanja poredbenih frazema u suvremenim računalnim korpusima hrvatskoga jezika, provedenih za potrebe izrade *Frazeološkoga rječnika hrvatskoga jezika* (Filipović Petrović – Parizoska, 2022. https://lexonomy.elex.is/#/frazeoloskirjecnikhr).

3. ISTRAŽIVANJE

3.1. Metode

Književni izvori na kojima se temelji Benešićev *Rječnik* dostupni su u digitalnom obliku leksikografima koji rade na izradi novih svezaka u repozitoriju Indigo u sklopu Digitalne zbirke Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Obuhvaćaju razdoblje u hrvatskoj književnosti između prve polovice 19. i prve polovice 20. stoljeća, otprilike stotinu godina, koje svojim djelima omeđuju pisci Antun Mihanović (rođen 1796.) i Ivan Goran Kovačić (rođen 1913.). Izvori su u Indigu pretraživi, međutim nisu gramatički označeni, pa su opcije pretraživanja osnovne, a rezultati često obuhvaćaju mnogo više od traženog, što otežava potencijalna jezična istraživanja. Sustav se kontinuirano nadograđuje funkcionalnostima, ali s obzirom na trenutačne mogućnosti pretraživanja, za potrebe ovoga rada izradili smo korpus književnih izvora u alatu Sketch Engine[2] u kojemu su dostupne složenije opcije pretraživanja. Sketch Engine u kojemu je moguće izraditi vlastiti korpus na temelju tekstova u elektroničkome obliku dostupan je uz licencu čija cijena ovisi o veličini korpusa koju korisnik treba. U konačnici se pokazalo da književni izvori od kojih smo izradili korpus broje 27 639 074 riječi, dakle nešto manje od 30 milijuna riječi. Premda je iz perspektive suvremenih korpusa koji riječi broje u milijardama ovdje riječ o vrlo malome korpusu, ta veličina ipak zahtijeva specifičnu licencu s relativno visokom cijenom. To je razlog zbog kojeg korpus Benešićevih izvora u tome alatu nije trajno rješenje koje bi mogli koristiti leksikografi koji rade na njegovu dovršavanju. Za potrebe ovoga rada, koristili smo kratkotrajnu licencu koja nam je omogućila izradu korpusa od 30 milijuna riječi i sve napredne opcije njegova pretraživanja.

Budući da pridjevski poredbeni frazemi slijede tipičan obrazac pridjev + veznik *kao* + imenica, za pretraživanje se najkorisnijom pokazala opcija CQL (engl. *corpus query language*) u kojoj smo mogli postaviti takav upit. Korpus koji smo stvorili prilikom izrade automatski je gramatički označen prema kriterijima za hrvatski jezik koji su implementirani u alat, pa su rezultati obuhvatili i primjere frazema sa skraćenim prijedlogom *ko*. Budućim opsežnijim pretragama bit će obuhvaćene i druge komponente osim *kao* i *ko* u B

[2] https://www.sketchengine.eu/.

dijelu (npr. *poput, nalik i sličan*). Oslanjajući se na slična istraživanja u suvremenom hrvatskom (Parizoska – Filipović Petrović – Kocijan 2023), oblikovali smo sljedeći CQL upit za pretragu kojoj je zadatak pronaći konstrukcije u kojima se javlja pridjev + veznik *kao* + imenica:

[tag="A.*"][word="kao"][tag="N.*"]

S namjerom obuhvaćanja što većeg broja primjera pretragu smo proširili mogućnostima za dodatne elemente u konstrukciji:

pridjev + *kao* + bilo koja riječ + imenica

[tag="A.*"][word="kao"][][tag="N.*"]

pridjev + *kao* + jedna ili dvije bilo koje riječi + imenica

[tag="A.*"][word="kao"][]{1,2}[tag="N.*"]

pridjev + jedna ili dvije bilo koje riječi + *kao* + imenica:

[tag="A.*"][]{1,2}[word="kao"][tag="N.*"]

Na taj su način dobivena ukupno 3 472 primjera za cijeli korpus, a detaljnije rezultate opisujemo u nastavku.

3.2. Rezultati

Uvid u konkordancije pokazao je da primjere možemo podijeliti u tri vrste rezultata. To su relativno ustaljeni poredbeni frazemi poput onih u primjerima (7) i (8), zatim poredbe koje funkcioniraju kao stilske figure poput primjera (9) te primjeri s glagolskim pridjevom trpnim u kojima *kao* ima funkciju priloga, poput primjera (10). Treću skupinu isključili smo iz daljnje analize s obzirom na to da nije riječ o frazemima ni poredbama. Treba spomenuti i to da se neki primjeri javljaju dvaput jer se isti izvori, poput kraćih pripovijetki, nalaze u dvama književnim izvorima.

(7) *Vjenčanje se obavilo tiho, u rano jutro, a odmah zatim odvezla se Marija s parobrodom u* ***bijeloj kao snijeg*** *odjeći s mirtovim vijencem na glavi* (Ogrizović, Tajna vrata, 1920, 94).

(8) *Srdit, u licu* ***crven kao rak****, koračao je stari župnik od jednoga kraja do drugoga i sve nešto grajao i rukama lomatao* (Car Emin, Nove borbe, 1949, 47).

(9) *Zaplače se on grcavo i njegovo lice postane ružno, vlažno,* ***zgužvano kao gnjila tikva*** (Šegedin, Osamljenici, 1947, 265).

(10) *Sav uzrujan skočim s kreveta, navučem na sebe odielo, bez kojega svaki državljanin od 8. godine ne smije izaći na ulicu, da ne bude* ***kažnjen kao prekršitelj morala****; dopunim brže toaletu i izađem u najmodernijem šimi odielu izvjedljivo na ulicu* (Sudeta, Proza II, 1943, 109).

U sljedećem koraku odabrali smo funkciju grupiranja rezultata prema frekvenciji pojavljivanja u korpusu, pri čemu smo dobili listu traženih konstrukcija koje se najčešće javljaju u rezultatima. Pet poredbenih frazema javlja se u više od 15 primjera, a među najčešćima su *bijel kao snijeg, blijed kao krpa* i *crven kao rak*. U tablici 1 nalazi se popis deset najčešćih pridjevskih poredbenih frazema.

Tablica 1. Deset najfrekventnijih pridjevskih poredbenih frazema s varijantama u književnim izvorima Benešićeva *Rječnika.*

Pridjevski poredbeni frazem	**Broj pojavljivanja**
bijel kao snijeg	37
blijed kao krpa	20
crven kao rak	19
crven kao krv	18
tvrd kao kamen	17
hladan kao led	15
mlad kao kaplja	14
čist kao sunce	12
blijed kao smrt	12
blijed kao mrtvac	10

Osim toga, još je 27 frazema zastupljeno u rasponu od četiri do 15 primjera. Frekvencijska lista koju smo dobili iscrpna je sve do zadnje konstrukcije koja se javlja u jednome primjeru, no u ovome istraživanju postavili smo prag od najmanje četiri različite potvrde u korpusu kao najmanji broj da bismo konstrukciju smatrali ustaljenim poredbenim frazemom. Frazemi koji se u korpusu javljaju u najmanje četirima potvrdama nalaze se u tablici 2. Ipak, sve smo dobivene podatke koristili u ovome radu jer su iscrpne liste prilog analizi varijantnosti poredbenih frazema, o čemu govorimo u odjeljku 4.

Tablica 2. Pridjevski poredbeni frazemi s najmanje četirima potvrdama u izvorima.

Pridjevski poredbeni frazemi	Broj pojavljivanja
čist kao rosa	7
čist kao kristal	7
crn kao tinta	7
mekan kao svila	7
jasan kao sunce	7
težak kao grob	6
tanak kao papir	6
lijep kao sunce	6
krotak kao janje	5
dobar kao kruh	5
ohol kao jelen	5
vitak kao breza	5
sladak kao med	5
gladan kao vuk	5
nijem kao kamen	5
nijem kao stijena	4
bijel kao mjesečina	4
glup kao panj	4
gust kao mlijeko	4
slobodan kao ptica	4
umoran kao pas	4
bijesan kao ris	4
mekan kao vosak	4

Primjeri upotrebe (11) i (12) potvrđuju da poredbeni frazemi u pretraženom korpusu književnih tekstova ispunjavaju svoju osnovnu funkciju jačeg potenciranja značenja komponente u A-dijelu, sa svrhom pojačane ekspresivnosti i slikovitosti:

(11) *Gradić je sada u jesen pun žutocrvenih bresaka* ***slatkih kao med*** *i prezrelog ljepivog grožđa* (Batušić, Od Siene do Haarlema, 1941, 22).

(12) *Moram reći, da je fina ukusa, ta Tereza … – produlji general smijući se. – Baš krasan momak … čio i* ***mlad kao kaplja*** *… Nedavno je došao u Emanuelianum … Dobar lov!* (Tomić, Za kralja – za dom I, 1894, 323).

Konačno, preostalu skupinu čine poredbene konstrukcije koje se javljaju tri i manje puta u korpusu. Uvidom u listu tih konstrukcija može se uočiti prilog za istraživanje varijantnosti, o čemu govorimo u sljedećem odjeljku.

4. VARIJANTE

Korpusna istraživanja frazema u suvremenom hrvatskom jeziku pokazala su da su frazemi relativno promjenjivi (Parizoska i Filipović Petrović 2020; Parizoska 2022), pri čemu su varijante ograničene konceptualnom motivacijom i gramatičkom strukturom pojedinoga frazema te su do neke mjere sustavne.

Lista poredbenih konstrukcija koju smo dobili u ovome istraživanju pokazala je također relativnu promjenjivost ponajprije imeničke sastavnice frazema. Svega nekoliko frazema javlja se u dovoljnom broju varijanata da bismo ih smatrali ustaljenima, poput *bijel kao snijeg/mjesečina, čist kao sunce/rosa/kristal, nijem kao kamen/stijena, blijed kao smrt/mrtvac.* Primjeri upotrebe, odnosno kontekst potvrdili su da je riječ o varijantama istog frazema, kao u primjeru *nijem kao kamen/stijena* u kojem obje varijante pridonose značenju 'u potpunosti, apsolutno nijem' (13) i (14):

(13) ***Nijem kao kamen*** *klečaše biskup sred svoje sobe* (Šenoa, Kletva, 1934, 535).

(14) *Čini se, kao da ovdje stanuju nečiji taoci i zatočenici i čekaju i vjetre i ljude iz dragih krajeva daleke domaje, da im pričaju priče žudjene … A ja prodjem* ***nijem kao stijena*** *mimo njih, praćen žalosnim, razočaranim pogledima* (Horvat-Kiš, Istarski puti, 1919, 87).

Međutim, frazeme *crven kao krv* i *crven kao rak* ne navodimo kao varijante premda slijede obrazac variranja, ali kontekst upućuje na razliku u značenju, pri čemu *crven kao krv* upućuje na jarko crvenu boju koja se želi naglasiti (15) i (16), dok *crven kao rak* upućuje na crvenilo u licu zbog ljutnje ili nelagode (17) i (18):

(15) *Kad se je rušio veliki grad, u kojem svi ljudi bijahu ravna braća, gdje nije bilo ni grijeha ni sudije, zastrla je cijeli svemir silna, krvava prašina od pečene cigle,* ***crvene kao krv*** (Kranjčević, Djela IV, 1934, 59).

(16) *Pod krugom sunca* ***kao krv crvenim****, / I čadorom pod ovim okuženim / Življasmo, rieči ne sboreć medj sobom* (F. Marković, Iz mladih dana, 1883, 170).

(17) *… eno ulazi u zbornicu sav zadihan i zajapuren,* ***crven kao rak****, i baca ljutito na stol šestilo i ravnatlo, što je držao u ruci* (Ivakić, Kapelan, 1919, 85).

(18) *Tinka razlupa još isti večer od prevelike radosti tri zdjelice, i njezina ju majka za to ni ne ukori. (…) Tinka izadje iz sobe* ***crvena kao rak****, koj se je četvrt sata i sedam minuta kuhao u kropu* (Jorgovanić, Sabrane pripoviesti V, 1895, 295).

Nadalje, brojni su primjeri u kojima se A-dio poredbenog frazema, odnosno pridjev, uspoređuje s cijelim nizom imenica, od kojih se većina javlja jednom ili dvaput u primjerima iz korpusa (tablica 3). Ti podaci pokazuju da opisni pridjevi u književnom korpusu imaju zamjetan potencijal tvoriti poredbene konstrukcije s različitim imenicama, od kojih sve služe za slikovitiji i ekspresivniji način isticanja svojstva tih pridjeva. Pri leksikografskoj obradi, odnosno uvrštavanju takvih konstrukcija u rječnik, takve jezične pokazatelje treba imati na umu, o čemu više govorimo u odjeljku 5.

Tablica 3. Poredbene konstrukcije s više od tri varijante u C-dijelu.

Pridjev (A-dio)	Veznik *kao* (B-dio)	Imenica (C-dio)
mekan	kao	vosak pamuk tijesto sag mahovina mlijeko ptica perje
zdrav	kao	riba drijen dren lav ris jelen Adonis dukat
lijep	kao	sunce more nimfa anđeo Adonis biser
čist	kao	sunce rosa kristal suza biser kapljica cvijet
siv	kao	mrak miš pepeo

5. LEKSIKOGRAFSKA OBRADA POREDBENIH KONSTRUKCIJA U BENEŠIĆEVU *RJEČNIKU*

Pri izradi rječnika suvremenog jezika, posebno ako se temelji na podacima iz velikih jezičnih korpusa, frazemi se zahvaljujući podacima o tipičnoj upotrebi i frekvenciji svode na kanonski, odnosno rječnički oblik, koji onda predstavlja sve primjere upotrebe, uključujući i varijante. Najvažnije karakteristike kanonskog oblika su to da je dekontekstualiziran i u pravilu ograničen na jednu rečenicu u sintaktičkom smislu. Međutim, kada je riječ o povijesnome rječniku koji obuhvaća književni diskurs jednog omeđenog razdoblja, postoji još nekoliko pokazatelja osim čestotnosti koje pri leksikografskoj obradi treba uzeti u obzir.

U prethodnim smo primjerima mogli uočiti kreativnu upotrebu frazema u književnom diskursu. Takva jedinstvena stilistička upotreba frazema određena je kontekstom, ali i figurativnim načinom razmišljanja. Upotreba figurativnog jezika ima dijakronijsku stabilnost (Naciscione 2020) jer je metaforički način razmišljanja, kao osnovna kognitivna sposobnost, logičan razvoj jezika i mišljenja. Stoga se nove stilističke forme iznova stvaraju prema postojećim jezičnim obrascima, a varijante u konstrukciji figurativnog značenja kroz vrijeme mogu biti beskonačne. U prepoznavanju frazeološkog značenja oslanjamo se na konceptualnu jezgru[3] koju svaki frazem ima, a koja u slučaju poredbenih frazema počiva na odnosu sličnosti, odnosno usporedbi. Zbog toga se u leksikografskoj obradi kreativnih ili jednokratnih figurativnih pojava zalažemo za njihovo bilježenje u književnojezičnom rječniku na temelju njihova frazeološkog potencijala koji se ogleda u prepoznatljivom obrascu upotrebe. Konkretno, u slučaju primjera u kojima se opisnome pridjevu pridružuju svojstva različitih imenica od kojih se svaka javlja možda samo jednom u jednog pisca, ali je obrazac figurativne upotrebe isti, poput primjera (19), (20), (21) i (22), (23), (24) i (25), u povijesnom književnojezičnom rječniku valja zabilježiti sve varijante. Donosimo primjer poredbenog frazema *sitan kao* /imenica/:

[3] Konceptualna jezgra frazema središte je koje otkočuje značenje konstrukcije kao cjeline, a predstavlja polazište za različite leksičke i sintaktičke ostvaraje, odnosno varijante (više u Langlotz 2006: 276–280 i Filipović Petrović 2018).

(19) *Zorli momče. Čistunac je i* ***sitan kao djevojka****. Nije teži od šezdeset kilograma* (Matoš, Iverje, 1899, 121).

(20) *Pred očima joj zakrijesile zvijezde, male i* ***sitne kao pijesak****, pa srebrni kolutići, koji su sve po dva pred njom titrali* (Z. Marković, Let, 1920, 131).

(21) *Mušo je pred njom stajao, sav zgranut od njezine ljepote, bio je malen, kao mače – i sitan,* ***sitan, kao makovo zrno*** (Muradbegović, Haremske novele, 1924, 67).

(22) *Nedavno je i prohodao i* ***sitan kao crvić*** *verao se po stolcima brbljajući nam nerazumljivim jezikom* (Hanžeković, Gospodin Čovjek, 1932, 272).

(23) *Jeste li primijetili onu zlatnu krletku za dvije hiljade funti tamo u izlogu? – Jesam! – onu ogrlicu za sedam stotina sedamdeset i sedam hiljada franaka? – Jesam! – A onu bisernu narukvicu s mekanizmom sata,* ***sitnim kao grašak****?* (Krleža, Evropa danas, 1935, 30).

(24) *Složilo se to dvoje kao golub i golubica, premda je ona bila* ***sitna kao vrapčić****, a kočoperna kao pjetlić i premda se i ne poznavahu pravo do prosidbe i svadbe* (Kolar, Mi smo za pravicu, 1936, 106).

(25) *Iza staklene karuce stupao je potpukovnik Ramong s drvenom nogom u husarskoj gali, u modroj atili i crvenim hlačama, gologlav i* ***sitan kao igračka*** (Krleža, Gospoda Glembajevi I, 1945, 149).

Time leksikografska obrada frazema i višerječnih figurativnih sveza u takvome rječniku obuhvaća istovremeno relativno frekventne frazeme koji uvjetno rečeno podsjećaju na kanonski oblik u suvremenom jeziku, ne prelaze okvir jedne rečenice i slijede relativno jednostavan uzorak po kojem variraju, zatim očekivane sustavne varijante od kojih su neke i frekventne te konačno i originalne slikovite upotrebe koje u tekstu ispunjavaju istu svrhu kao i ostale spomenute konstrukcije, a to je stvaranje dojmljive i učinkovite usporedbe kako bi se određeni koncepti ili karakteristike jasnije i življe prenijeli.

6. ZAKLJUČAK

U ovome radu istraženi su pridjevski poredbeni frazemi u korpusu književnih djela korištenih za izradu Benešićeva *Rječnika hrvatskoga književnoga*

jezika. Time se želio dati doprinos dijakronijskim istraživanjima frazema koja su u hrvatskome jeziku ograničena ručno prikupljenim materijalom, primjerice iz pojedinog književnog djela, časopisa i slično. Osim toga, namjera je bila dati doprinos promišljanjima o leksikografskoj obradi frazema u rječniku književnih citata.

Istraživanje se temeljilo na korpusu od 28 milijuna riječi iz digitaliziranih književnih izvora, a poredbeni frazemi pretraženi su pomoću CQL upita. Prikupljene su 3,472 konstrukcije, koje su podijeljene u tri skupine: ustaljeni poredbeni frazemi, poredbe kao stilske figure i konstrukcije s glagolskim pridjevom trpnim koje nisu poredbeni frazemi. Rezultati su pokazali relativnu promjenjivost frazema, posebno u imeničkoj komponenti. Uz to, uočena je sustavnost u promjenama imeničke komponente, koje slijede tipični strukturni obrazac i namjenu, ali su leksičke realizacije originalne, pokazujući da književnici oblikuju frazeme prema vlastitom stilu i kreativnom potencijalu.

Korpusni pristup i alati za statističku analizu korišteni u radu omogućili su spoznaje o učestalosti frazema i varijanata, što pomaže pri odlukama o uvrštavanju frazema u rječnik i može unaprijediti leksikografsku obradu. S obzirom na specifičnost rječnika čiji su književni izvori bili temelj istraživanja, uvid u cjelokupnu iscrpnu listu poredbenih konstrukcija omogućava utemeljene leksikografske odluke, povećavajući kvalitetu jezičnog leksikografskog resursa koji se izrađuje. Stoga rezultati ovog istraživanja ukazuju na potrebu za daljnjim korpusnim analizama frazeološkog fonda hrvatske književnosti.

LITERATURA

Barčot, Branka. 2023. Lito vilovito i frazeološka kreativnost: frazeografski izazovi i nedoumice. *Studia lexicographica*, 17, 32, 79–101.

Chiappe, Dan L.; John M. Kennedy; Tim Smykowski. 2003. Reversibility, aptness, and the conventionality of metaphors and similes. *Metaphor and Symbol,* 18, 2, 85–105.

Filipović Petrović, Ivana. 2018. *Kada se sretnu leksikografija i frazeologija: o statusu frazema u rječniku*. Zagreb: Srednja Europa.

Fink-Arsovski, Željka. 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: FF Press.

Glucksberg, Sam. 2001. *Understanding figurative language. From metaphors to idioms.* Oxford: Oxford University Press.

Kolenić, Ljiljana. 1995. Frazeologija u djelu Vida Došena »Aždaja sedmoglava«. *Književna revija,* 35, 1-2, 219–231.

Kolenić, Ljiljana. 2005. Frazeologija u djelima hrvatskih pisaca 18. stoljeća. *Književna revija,* 45, 3-4, 117–129.

Kolenić, Ljiljana. 2010. Frazeologija u Držićevu Dundu Maroju. *Marin Držić*. Ur. Fališevac, Dunja; Nikola Batušić. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 397–418.

Kolenić, Ljiljana. 2014. Animalistički frazemi u starim hrvatskim tekstovima i u suvremenom hrvatskom književnom jeziku. *Životinje u frazeološkom ruhu*. Ur. Vidović Bolt, Ivana. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1–13.

Kovačević, Barbara. 2003. *Frazeologija Danice ilirske (I./1835.-X./1844.),* magistarski rad. Filozofski fakultet, Zagreb.

Langlotz, Andreas. 2006. *Idiomatic creativity: a cognitive-linguistic model of idiom-representation and idiom-variation in English*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

Matešić, Josip. 1991. Frazeologija romana Pod Nehajem Vjenceslava Novaka. *Senjski zbornik,* 18, 81–90.

Menac, Antica; Milan Moguš. 1989. Frazeologija Gundulićeva Osmana. *Forum,* 7–8, 192–201.

Menac, Antica. 1991. Frazeologija Hektorovićeva »Ribanja i ribarskog prigovaranja«. *Senjski zbornik,* 18, 1, 101–107.

Menac, Antica. 1992. Frazeologija Mažuranićeve Smrti Smail-age Čengića. *Forum,* 1-2, 261–269.

Naciscione, Anita. 2020. Reproducibility of patterns of stylistic use of phraseological units: A cognitive diachronic view. *Reproducibility and variation of figurative expressions: Theoretical aspects and applications.* Ur. Omazić, Marija; Jelena Parizoska. Biaslystok: University of Biaslystok Publishing House: 33–50.

Norrick, Neal R. 1986. Stock similes. *Journal of Literary Semantics,* 15, 1, 39–52.

Ortony, Andrew. 1993. The role of similarity in similes and metaphors. *Metaphor and Thought*. Ur. Ortony, Andrew. Cambridge: Cambridge University Press: 342–356.

Parizoska, Jelena; Ivana Filipović Petrović. 2020. Varijantni frazemi u e-rječniku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje,* 46, 2, 477–491.

Parizoska, Jelena. 2022. *Frazeologija i kognitivna lingvistika*. Zagreb: Srednja Europa.

Parizoska, Jelena; Ivana Filipović Petrović; Kristina Kocijan. 2023. Establishing criteria and procedures to identify conventionalized similes in Croatian. *Electronic lexicography in the 21st century (eLex 2023): Invisible Lexicography. Book of abstracts.* Ur. Medved', Marek; Michal Měchura; Carole Tiberius. Brno: Lexical Computing CZ s.r.o.: 27–28.

Petrović, Bernardina. 1997. O frazeologiji Josipa Kozarca. *Riječ,* 1, 88–106.

Petrović, Bernardina. 2000. Frazeologija u Srijemskim pričama Ise Velikanovića. *Riječ,* 2, 63–76.

SUMMARY

ADJECTIVAL SIMILES IN THE LITERARY SOURCES OF BENEŠIĆ'S DICTIONARY

The paper focuses on collecting and analyzing adjectival similes from two perspectives: their diachronic contributions to Croatian phraseology and their lexicographical treatment in a historical literary language dictionary. The idioms were gathered from a corpus of 466 literary works, which were used in Benešić's *Dictionary of the Croatian Literary Language from the Revival to I. G. Kovačić*. For the research, a corpus of 30 million words was created using the Sketch Engine tool. CQL queries with the pattern *adjective + like + noun* were employed to search for idioms. The results demonstrated that literary language contains a rich variety of similes that push the boundaries of their type, creating different variants, enhancing expressiveness, and emphasizing specific features of an entity. The paper aims to contribute to understanding the historical development of phraseology and to provide linguistic data for the lexicographical treatment of similes.

Key words: adjectival similes, diachronic Croatian phraseology, Benešić's Dictionary, literary language, variation in similes, CQL queries, lexicographical treatment